

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF

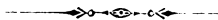
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

3. RÆKKE. II. BIND.

REDIGERET AF

CHR. VILLADS CHRISTENSEN,

SELSKABETS SEKRETÆR.

KØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS TILLGES BOGHANDEL.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1899—1900.

Om Baareprøvens Anvendelse i Jylland.

Uddrag af Retssager fra Viborg Landsting

ved

Chr. Villads Christensen.

Blandt de mange for vor Retshistorie og Kulturhistorie interessante Træk, som afdøde Dr. Kinch har fremdraget af Ribe Bys Tingbøger, findes ogsaa en Del Eksempler paa, at den saakaldte »Baareret« — eller, som vi hellere vil kalde den, Baareprøve, — har været anvendt i denne By. Han kender i alt 5 Tilfælde fra Ribe, hvor Prøven enten er bleven afholdt eller dog tilbudt; det ældste er fra 1576, det yngste fra 1646.¹⁾

Ogsaa fra andre Egne af Danmark er der fremdraget Eksempler, skønt ganske faa, paa denne Overtros Tilstedeværelse og dens Anvendelse i Praxis. Den forekommer i København 1580²⁾ og i Kærteminde 1622.³⁾

Da den nævnte københavnske Retssag første Gang blev fremdraget i Aaret 1836 (i Nye danske Magasin 6te

¹⁾ De findes i Jydske Saml. I, 291—92 og III, 138—41, Ribe Bys Historie II, 891—92. — Prøven grundede sig som bekendt paa den Overtro, at den myrdedes Lig vilde bløde, naar Morderen kom i Nærheden af det.

²⁾ Kbhvns. Diplomatarium IV, 675.

³⁾ Danske Saml. II, 275—76. — Smlgn. Jydske Saml. IX, 255, og Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, S. 266

Bd. S. 170), kunde Meddeleeren, Kancellisekretær V. Jacobsen, endnu tilføje den Anmærkning, at vi her havde »utvivlsomt det eneste Eksempel, der er levnet os, paa at Prøven ved Baaren er anvendt i Danmark.«

Senere Forskninger har tilfulde vist, at dette ikke forholder sig rigtigt. Og vi kan rolig gaa ud fra, at naar der fra en enkelt By som Ribe nu kendes 5 Eksempler i et Tidsrum af 70 Aar, har Baareprøven været helt almindelig ogsaa i andre Egne; men det er jo kun faa Købstæder og slet ingen Landjurisdiktioner, der har deres Retsprotokoller saa fuldstændig bevarede som Ribe.

Derimod har det nørrejske Landsting efterladt os et værdifuldt Arkiv, hvis ældste Dele gaar tilbage til 1567. Og da vistnok de fleste Drabssager kom for Landstinget, maa man her kunne gøre Regning paa at finde i hvert Fald en Del af de Sager, der var af en saadan Beskaffenhed, at der kunde blive Tale om Afholdelsen af en Baareprøve. I Jylland blev jo Drabssager, forsaavidt de ikke henhørte under en speciel Jurisdiktion, paakendt af Sandemænd. Sandemændene fra Herrederne skulde sværge deres Tov paa Landstinget; de fra Birkerne og Byerne svor derimod paa Birketinget eller Bytinget, men det er jo rimeligt, at Sager af en saadan Betydning ofte blev appellerede til Landstinget. I Trolddomssager var det ved den kallundborgske Reces 1576 Art. 8 paabudt, at Dommen skulde appelleres til Landstinget, forinden Eksekution maatte finde Sted.

Baareprøven anvendtes kun i tvivlsomme Drabssager, altsaa i saadanne, hvor enten Gerningsmanden var ubekendt, eller hvor det endogsaa var uvist, om der forelaa et Drab, et Selvmord eller et Ulykkestilfælde. Den omtales derfor aldrig i de Drabssager, hvor Sandemænd var opkrævede »for Manddød at sværge over N. N., for N. N. han ihjelslog«. Thi her er Gerningen jo faktisk

og Gerningsmanden kendt, og Sandemændenes Opgave bestod kun i at undersøge, om tiltalte skulde sværges til eller fra sin Fred. Men naar Sagen er tvivlsom, og naar Sandemændene altsaa opkræves »for N. N., som er død bleven, hans Bane at udlede«, bliver der Plads for et Inkvisitionsmiddel som Baareprøven; og i et ret betydeligt Antal Sager fra Viborg Landsting finder vi da ogsaa en saadan Prøve omtalt.

Nørrejylland Landsting har efterladt os to store Protokollrækker, Justitsprotokollerne og Dombøgerne. De første indeholder et stærkt sammentrængt Referat af, hvad der er passeret i hver enkelt Sag. De anfører, hvilke Personer der mødte for Retten, og hvilke Dokumenter der blev fremlagte, lige som de i stor Korthed angiver disse Dokumenters Indhold. Hvis en af Parterne personlig er tilstede i Retten og dér fremkommer med nye Oplysninger eller Tilstaaelser, som ikke findes i Dokumenterne fra Hjemtinget, indføres ligeledes disse i Justitsprotokollen. Denne giver fremdeles Oplysning om, hvad mærkværdigt der under Sagen kan have tildraget sig paa Tingstedet eller i Retssalen, som f. Eks. naar den anklagede gør Dommeren Ulyd, eller det endogsaa kommer dertil, at hans Venner trænger ind med Vaaben i Haand og rydder Salen¹⁾. Endelig giver den et sammentrængt Uddrag af den endelige Dom.

Dombøgerne indeholder i 3 jævnsides løbende Rækker, der hver omfatter en Trediedel af Jylland og udgør et Bind for hvert Aar, Koncepterne til Domsakten, kun med Udeladelse af Landsdommernes Navne og de øvrige Formalia i Dommens Begyndelse og Slutning. Alle de fremlagte Dokumenter indføres in extenso eller i udførlige

¹⁾ Dette skete saaledes en Gang i 1621, da Møllerens Søn fra Tindbæk gjorde Oprør paa Domhuset med en dragen Værge. (Justitsprotokol 1621, fol. 97).

Uddrag, og de erstatter saaledes for de appellerede Sagers Vedkommende de sjældent eksisterende Tingbøger fra Underretterne. Uheldigvis er alle 3 Rækker fulde af Huller, saa vi for mange Aars Vedkommende ikke har andet tilbage end Justitsprotokollerne, der gennemgaaende er ret fuldstændig bevarede. Men som det ogsaa af det efterfølgende vil ses, er disse ofte en tarvelig Erstatning. Den Lapidarstil, hvori de er førte, giver ofte kun en Andydning af noget, som vi gerne vilde have fuld Besked om; andet bliver dunkelt og uforstaaeligt.

Uden at komme ind paa Undersøgelser over Baareprøven i Almindelighed, hvortil dette Tidsskrift ikke er Stedet, skal jeg her meddele de Bidrag til dette Spørgsmaals Oplysning, som jeg har fundet i Viborg Landstings Arkiv. Hvor Dombøgerne haves, er de benyttede, i modsat Tilfælde Justitsprotokollerne. Dombøgerne betegnes med det Bogstav, hvormed de 3 Rækker er mærkede i Provinsarkivet i Viborg. A. omfatter Aalborg Stift tiligemed Salling, Fjends og Nørlyng Herreder; B. det øvrige af Viborg Stift samt Aarhus Stift; C. Ribe Stift.

I.

(Dombog C. 1616).

Den 17de August 1616 havde Lensmanden paa Ri-berhus indstævnet Sandemændene af Lø Herred »for Hans Madsen, født i Ullerup, som boede i Borrig, som formenes skal være dræbt og ihjelslagen, hans Bane at oplede, hvad hannem vorde til Bane og Livs lagt. Og først fremlagde for Sandemændene et Tingsvidne af Hvidding Herredsting sidst forgangen Aar d. 26. Juni udgivet, at 5 Mænd med oprakte Fingre udi deres Hellig Aands Ed havde vundet og bestyrket, at da nogen kort Tid forleden

siden, som var d. 6. Juni, da var for^{ne} Mænd hos, der salig Hans Madsen sin Lig blev begravet. Da som sin Ligkiste blev opslagen ved Graven, da fandtes paa salig Hans Madsens Lig, at paa sin højre Kindben var nylig Huden af, og der var nogen Skade paa sin venstre Haand, og sin Mund stod fuld af størknet Blod. Og samme Tid begærede Anders Skræder i Skærbæk, at Thyge Hansen og sine Folk skulde gøre Aarsag¹⁾ paa Hans Madsens Lig, og ikke de vilde. Og derover begærede de, at samme Lig maatte stande over Jord eller i en aaben Grav, indtil de fik en uvillig Syn paa ham, eller de gjorde Aarsag paa ham«

»Sammeledes fremlagde et Vinde af Lø Herredsting samme Aar d. 8. Juli udgivet, 8 Mænd vundet haver, at de saa og hørte samme Dag paa for^{ne} Ting, Klaus Knudsen [Lensmandens Fuldmægtig] at have staaet personlig inden Tinge og for Tingsdom tilspurgte Thyge Hansen i Borrig, om han og hans Søn Hans vilde gøre deres Aarsag paa salig Hans Madsens Lig, som boede i Borrig, om de var uskyldig i hans Død. Og tilspurgte for^{ne} Klaus Knudsen saa vel som og de 8 Sandemæad i Lø Herred, om for^{ne} Thyge Hansen med for^{ne} sin Hustru, Datter og Søn vilde møde der den Dag 8 Dage og gøre deres Aarsag paa salig Hans Madsens Lig, som døde i Borrig. Dertil for^{ne} Thyge Hansen at have svaret, at dersom sit Herskab vilde det tilstede, vilde han med sit Folk gerne møde og gøre Aarsag«

Item fremlagde et Vinde af for^{ne} Ting d. 15. Juli samme Aar udgivet, 6 Mænd at have vundet med opholden Finger og Ed, at de den Dag var paa Brede Kirkegaard, efter som de den Dag var udnævnt af Tinget til at bese og syne salig Hans Madsen Lig, som døde i

¹⁾ ∅: bevidne deres Uskyldighed.

Borrig. Og der for^{ne} Lig blev optagen, kom der meget Folk tilsammen, Mand og Kvinde, at beskue samme Lig, og der de var forsamlet, og Ligkisten blev opladt, da faldt de alle paa deres Knæ og bad til Gud alsommægtigste, vilde gøre Tegn med for^{ne} Lig, om der var nogen, som var skyldig udi hans Død. Derefter gik Thyge Hansen i Borrig, hans Hustru Mette, sin Datter Maren og sin Søn Hans, den ene efter den anden, og lagde deres Haand paa salig Hans Madsens Lig, og bad derhos til Gud alsommægtigste, vilde gøre synlig Tegn med ham, om nogen af dem var i nogen Maade skyldig i hans Død. Og for^{ne} Mænd med opholden Finger og Ed at have vundet, at der samme Tid ikke skete nogen synlig Tegn i nogen Maade paa for^{ne} salig Hans Madsens Lig, som de Vinder videre bemelder«

Dernæst gjorde Sandemændene deres Ed, efter at der var sat Fylding paa dem, og udlagde for^{ne} Thyge Hansen i Borrig at være for^{ne} Hans Madsens Bane og svor hannem Manddød over og fra hans Fred, efter som de selv haver uds purgt. —

Sandemændene har saaledes ikke taget noget Hensyn til Baareprøvens Udfald. Hvad de dømmer Thyge Hansen paa, er kun 1) den Omstændighed, at den døde Hals og højre Arm var leggen (bøjelig, brækket), da han d. 15. Juli blev optaget af Graven paa Brede Kirkegaard, og 2) det, at der ikke kunde bevises at have været andre tilstede, da Hans Madsen døde, end Thyge Hansen og hans Folk. Men da Liget blev synet før Begravelsen d. 6. Juni, tales der ikke om noget Brud paa Hals eller Arm men kun om nogle Hudafskrabninger, og Thyge Hansen førte forskellige Vidner paa, at den afdøde havde været syg i flere Dage, før han døde. Thyge Hansen var selvfølgelig ikke tilfreds med Sandemændenes Afgørelse, og

14de Dagen efter var Sandemandseden atter indanket for Landstinget. — Herom meddeles under 31. Aug.:

»Var skikket Peder Thygesen i Brede paa den ene, og havde hid i Rette stævnet Sandemænd i Lø Herred paa den anden Side. for de d. 17. Aug. sidst forleden der til Landstinget skal have udlagt for^{n^e} Peder Thygesens Fader, Thyge Hansen i Borrig, at skulle være Hans Madsens Bane, og svoret hannem Manddød over og fra hans Fred, eftersom de selv Lejlighed derom skulde have udspurgt, uanset at det ikke for dennem skulde have været bevist med Vindesbyrd af Grander og Naboer eller andre uvillige Vindesbyrd, det for^{n^e} Thyge Hansen og for^{n^e} afgangne Hans Madsen med hverandre lønlig eller aabenbarlig, Nat sller Dag, skulle have været i nogen Parlamente enten med Ord eller Gerning tilsammen, eller med hverandre at skulle have været udi nogen Baardag (∴ Slagsmaal), som kunde give Aarsag til nogen Slagsmaal eller Ulykke i nogen Maade, men noksom for for^{n^e} Sandemænd med lovlige og sandfærdige Vinder af Grander og Naboer skulde have været bevist, det for^{n^e} Hans Madsen, førend han døde, nogen Tid været syg. Ikke heller skulde være bevist for dem med Synsvinde, som paa ferske Fod burde at have været taget til for^{n^e} Hans Madsens Lig, om det havde nogen dødelig Saarmaal eller Slag i nogen Maade, ej heller at skulle have lyst Manddød over Graven, tilmed ikke heller for^{n^e} Thyge Hansen for slig Gerning at skulle være sigtet og beskyldt, det han udi for^{n^e} Hans Madsens Død skulde være skyldig, anderledes end han langsommelig Tid efter skulde udaf hans Venner ved usandfærdig Mundsnak være saadan Gerning tillagt, som han aldeles udi skulde findes at være uskyldig, hvilken Lejlighed for^{n^e} Sandemænd skulde have fraganget, og ikke skulde have villet anset, ej heller skulde have anset Synsvinde, som lovligen skulde være udnævnt og taget til

samme Ting, ej heller skulde have anset, og som den selv skulde have været vitterligt, at for Thyge Hansen selv personlig med hans Hustru, Børn og Folk, efter som slig Mundsnaak hannem paasagdes, en efter anden paa Kirkegarden skulde have ganget til for^{ne} Hans Madsens Lig, og med Bøn og Paakaldelse til Gud ombedet, at dersom nogen af dennem var skyldig i hans Død, at Gud da vilde gøre Tegn paa hannem efter dens Haand, som da lagdes paa hannem. Men for^{ne} Sandemænd mere at skulle have anset en ulovlig Syn, som formenes at have været udaf for^{ne} Hans Madsens egen Slægt og Blodsforvandte

Efter saadan forberørt Lejlighed formener samme deres Ed ikke saa lovlig og retfærdig at være, som den med Loven skulde kunne forsvares, og burde magtesløs at være

Dernæst mødte Peder Oxen paa sine egne og hans Medbrødre Sandemænds Vegne, at de var hos og tilstede, der samme Lig blev optagen, og saa, at der ene Arm og hans Hals var leggen. Og gav for^{ne} Peder Oxen tilkende, at for^{ne} Hans Madsen skal have været slaget, og ikke nogen Bevisning skulde fremlægges, nogen anden hannem samme Gerning at skulle have gjort; ej heller skulde bevises, for^{ne} Thyge Hansen at have været udi andre Riger, da samme Gerning er sket, og formente dennem ret at have svoret, og at deres Ed burde ved Magt at blive.«

Dom:

»Saa og efterdi hvor Tvivl om Manddrab findes, da tilhører det Sandemændene Sanding derom at udlede, og for^{ne} Sandemænd bekender, dennem Sandinge at have udspurgt, og selv set, at for^{ne} Hans Madsens Arm og Hals var leggen, og ikke gøres bevisligt, nogen anden at være beskyldt og tillagt samme Gerning end for^{ne} Thyge

Hansen at gøre, ej heller for^{ne} Thyge Hansen at have været udi nogen anden Riger eller Syssel, da Drabet sket er, og for^{ne} Sandemænd fordi haver udlagt for^{ne} Thyge Hansen at være for^{ne} Hans Madsens Bane og svoret hennem fra hans Fred, da vide vi efter saadan Lejlighed ikke imod samme Sandemænds Ed at sige eller magtesløs dømme.«

II.

(Dombog B. 1616).

En Dag i Sommeren 1616 var Bonden Peder Andersen i Gimming kommen ridende hjem til sin Gaard fra Randers, noget drukken, svingende en Økse i Haanden og med et blodigt Saar i det højre Knæ. Han blev straks ført tilbage igen til Randers og lagt under Badskærs Haand, og der døde han nogle Dage efter. — Det blev aldrig oplyst, hvorledes han havde faaet det Saar i Knæet, som formentes at være Aarsag i hans Død. Men hans Slægt og Venner nærrede Mistanke om, at det skyldtes hans Bysbarn Jens Frandsen, der havde været i Randers samme Dag, og som kort i Forvejen havde haft noget udestaaende med Peder Andersen. Lensmanden paa Dronningborg, der var den afdødes Forsvarer, lod da opkræve Sandemænd i Randers for at sværge i Sagen, og d. 29. Juli mødte de paa Randers Byting og gjorde deres Tov. Dog var kun 4 Sandemænd tilstede: De to Fyldinger gjorde Skudsmaal for de øvrige, at de yar udeblevne med lovligt Forfald: 2 var paa Rejser i Udlandet og 2 til Marked i Grenaa.¹⁾

Til Oplysning i Sagen fremlagdes for disse 4 Sande-

¹⁾ Randers Bys Tingbog ²⁹/₇ 1616.

mænd i alt 16 Tingsvidner, dels fra Randers Byting, dels fra Støvring Herredsting. De gik ud paa, at der 3 Uger før Pinse havde været Uenighed mellem de to Mænd, hvilken Uenighed dog sagdes atter at være bleven bilagt. Endvidere omhandlede Vidneforhørene de Forsøg, der var bleven gjort paa at faa Peder Andersen til at forklare, hvorledes han var bleven saaret. Spørgsmaalet var blevet stillet i den Form: om han skyldte Jens Frandsen for sit Saar? Men det Svar, man fik af ham, refereredes forskelligt af Vidnerne. Den ene havde hørt ham svare, »at dersom han vilde skyldte Jens Frandsen, da var han skyldig i hans Død«. Et andet Vidne havde hørt det samme, men da Vidnet derpaa atter spurgte, om han da vilde klage paa Jens Frandsen, svarede han: »Alt klager jeg.« En tredie havde hørt Peder Andersen svare, at han ingen andre beskyldte for samme Skade, end Jens Frandsen i Gimming.¹⁾ Jens Frandsen selv benægtede at have gjort den afdøde nogen Skade.

Det sidste Dokument i Rækken, som blev forelagt Sandemændene, var et Vidne af Støvring Herredsting d. 24. Juli, »at den Søndag, som salig Peder Andersen skulde begraves, som var d. 23. Juni, da kom 2 Mænd ind til Peder Andersens ved den Pas, som Liget skulde begraves, og begærede efter Jens Frandsens Befaling, at forⁿe Jens Frandsen maatte lægge sin Haand paa Peder Andersens Lig, som da stod Lig i Kisten, at Gud vilde lade Jærtegn ske, om forⁿe Jens Frandsen var skyldig i hans Bane i nogen Maade. Dertil svarede Peder

¹⁾ Formodentlig har Peder Andersen ikke selv haft nogen Erindring om, hvorledes det er gaaet til, og har rimeligvis selv tilføjet sig Saaret i Drukkenskab, da han red hjem fra Randers med Øksen i Haanden. Nu søger han senere saa godt som muligt at imødekomme sine Slægtninge og Venner, der selv lægger ham Svaret i Munden.

Andersens Hustru, Slægtning og Broder, de turde dennem ikke vedhæfte, da Liget skulde begraves, at lade Ligkisten opbryde, efterdi for^{ne} Peder Andersen havde Saar og Skade, som han døde af, uden Jens Frandsen havde det udi deres Husbonds Vilje og Minde, og hans Husbonds Ombudsmænd kunde være derhos. Og ingen videre Besked de fik samme Tid.«

Efter at de fire Sandemænd havde gjort sig bekendt med disse Dokumenter, begærede de, at Jens Frandsen vilde fremlægge den Kontrakt, som var ganget imellem ham og den afdøde om, at deres tidligere Uenighed var bleven bilagt. Jens Frandsen svarede, at han havde ingen Kontrakt at fremlægge, og saa gjorde Sandemændene deres Ed og svor ham Manddød over og fra sin Fred. Hans Tilbud om at underkaste sig Baareprøven omtales aldeles ikke i Motiverne til Eden.

Fra Randers Byting gik Sagen til Landstinget, og her fremlagdes, foruden de ovenfor nævnte Dokumenter, et nyt Vidnesbyrd, som Jens Frandsen i Mellemtiden havde erhvervet. Det var et Tingsvidne af Støvring Herredsting d. 7. Aug., at Jens Frandsen dér havde ladet se og paa-skrive et skriftligt Bevis lydende som efterfølger:

»Anno 1616 d. 4. Aug. nærværende hos var vi efterskrevne Niels Christensen i Østrup, Herredsfoged til Støvring Herredsting, [9 andre navngivne Mænd], Anne Andersdatter, salig Peder Andersens Hustru med mange flere Godtfolks Paahørelse, hos salig Peder Andersens Lig, som blev opkastet paa Gimming Kirkegaard. Da fild¹⁾ Jens Frandsen i Gimming paa sine Knæ, og med de andre Godtfolks Forbønner til Gud alsommægtigste i Himlen, at dersom for^{ne} Jens Frandsen var skyldig i for^{ne} Peder Andersens Død eller Bane, at Gud vilde lade nogen Jer-

¹⁾ o: faldt.

tegn ske. Efter slig Forbøn lagde for^{ne} Jens Frandsen sin Haand ned paa for^{ne} salig Peder Andersens blotte og bare Legem, og ingen Jertegn der skete eller for^{ne} Lig gav sig i nogen Maader.

At saa i Sandhed gik, som nu forskrevet stander, haver jeg etc. vores egne Hænder underskrevet.«

Paa Landstinget gentog Jens Frandsen endvidere sin Ed, at han var uskyldig, og henviste forøvrigt til Baareprøvens Udfald. Derefter blev da afsagt saalydende Dom:

»Efterdi Vidnerne om Peder Andersens Ord ikke stemmer overens . . . og ikke gøres bevislig, dennem med hinanden at have været udi nogen Baardag, men Jens Frandsen straks efter salig Peder Andersens Død, førend han er bleven begravet, skal have begæret at lægge sin Haand paa ham, og ikke det maatte ham tilstedes; dog siden, der han i Godtfolks Forsamling af Jordan er optagen, haver bemeldte Jens Frandsen lagt sin Haand paa salig Peder Andersen og gjort Bön til Gud, om han var skyldig, der da maatte ske Jertegn. Og ingen Jertegn da sket at være. Da efter saadan forberørte Lejlighed finder vi samme Vinder, Syn og Sandemandsed, nu hid stævnet er, ikke at komme for^{ne} Jens Frandsen paa hans Fredløsmaal til nogen Forhindring.«

III.

(Dombog A. 1617).

Den 12. Marts 1617 sad en Mand fra Nykøbing ved Navn Eske Christensen sammen med et Par andre Mænd og drak i et Hus i Øster Lyby i Salling. En af de tilstedeværende, en Tjenestekarl ved Navn Knud Bollesen, slog da Eske Christensen et Slag paa hans Kind, hvorover han rejste sig og gik bort. Og, tilføjer Vidnerne,

hvis ikke Eske Christensen havde faaet det Slag, var han bleven siddende hos de andre i Stuen.

Saa vilde Ulykken, at kort efter at Eske Christensen var kommen hjem til Nykøbing, blev han syg og døde. Hans Lig blev synet d. 21. Marts. Det fremviste intet Spor af Legemsbeskadigelse, men alligevel kom allehaande Rygter i Omløb om Aarsagen til hans Død. Nogle havde hørt, at siden Knud Bollesen slog ham det Slag paa Kinden, havde han ligget paa sin Seng, til han døde. Andre sagde, at han havde stødt sin Hæl, enten paa Fjorden eller hjemme; men Præsten i Nykøbing, der stadig havde besøgt ham i hans Sygdom, vidnede sammen med flere andre, at Eske Christensen døde af Forstoppelse, og at han aldrig havde klaget paa nogen for sin Sygdom.

Imidlertid var dog Sandemændene af Salling Nørre-Herred bleven opkrævede for at sværge i denne Sag, og blandt de fremskaffede Tingsvidner findes følgende fra Nykøbing Byting af 12. April 1617:

»Niels Bollesen i Ejerslev vandt for 8 Mand, at han da paa Torsdag var 3 Uger, som var d. 20. Marts, var ovre i Salling i Øster Lyby efter Borgmester og Raads Befaling der i Byen hos Knud Bollesen, barnefødt i Oksenbøl udi Poul Christensens Hus ibidem, og begærede af for^{ne} Knud Bollesen, at han vilde følge med ham over til Nykøbing og lægge sin Haand paa salig Eske Christensens Lig, efterdi Røgt og Tidende gik, han skulde have været udi Baardag med ham; og han sagde og svarede, at han det gerne vilde gøre; og der de da fulgtes med hverandre og kom vester der i Byen, da sagde han til for^{ne} Niels Bollesen, at han ikke turde gaa hjem med hannem, fordi der var Tyranner i deres Hjerter i Nykøbing [ø: der var Folk i Nykøbing, som var Tyranner i deres Hjerter].

Anders Jensen barnefødt i Tøving at have vundet, at han i lige Maade begærede af for^{ne} Knud Bollesen, at han skulde komme derover til Nykøbing og lægge sin Haand paa for^{ne} salig Eske Christensens Lig, og han da samme Tid lovede og svor, at han det gerne vilde gøre.«

Knud Bollesen rømte bort, og Sandemændene svor ham »Manddød over og fra hans Fred, efterdi han er vigt for Gerningen, og som de selv Sandheden derom haver udspurgt.«

IV.

(Dombog B. 1618).

Den 18. Juli 1618 mødte Sandemændene af Nibe Birk paa Viborg Landsting for at forsvare en Aaraadsed¹⁾, de havde svoret over Jens Povlsen Bødker i Nibe.

Hans to smaa Børn var bleven forgivet, og Jens Povlsen var beskyldt for at være Medvider i Gerningen. Ifølge et Vidne af Aalborg Byting af 7. April havde han bekendt, at det var ham vitterligt, at den tyske Pige Kathrine kom ind med Forgift i hans Hus. Kathrine Madsdatter af »Gribsvald« bekendte, at hun fandt noget Rottekrudt og bar det i hans Hus, men hun vidste ikke, hvem der havde forgivet Børnene. Dog var hun tilstede, da Grøden blev kogt. En anden Pige bekendte, at hun havde kogt Grøden, og Jens Povlsen tog den selv og gav sine Børn den, »og det var det sidste Mad, de fik, før de døde, og der de havde ædt af samme Grød, brød de dem saalænge til de døde.«

For Sandemændene var endvidere fremlagt et Vidne af Nibe Birketing af 9. Maj, at 7 Synsmænd paa Tinget

¹⁾ Aaraad = Medvirkning ved Raad og Tilskyndelse til en Forbrydelse.

havde hjemlet, at »de var til Syn til Jens Povlsens tvende Børn ved Navn Povl Jensen og Christen Jensen, som laa Lig udi en Kiste, der udi Nibe Mandag d. 20. April sidst forleden, eftersom de var ombedet. Da saa de, at for^{ne} Jens Povlsen selv oplod og brød Kisten for dennem, og da laa for^{ne} tvende Børn og vendte Fødderne imod hverandre, den enes Hoved i Øster, og den andens Hoved i Vester, og begge deres Øjne var aabne. Desligeste saa de for^{ne} Jens Povlsen, at han tog for^{ne} tvende Børn af Kisten og lagde dem paa et Klæde paa Jorden, og Ingvor Mikkelsen bad Hr. Laurids Mikkelsen¹⁾, at han vilde gøre Bøn, at Gud vilde lade ved Tegn give tilkende, om han havde Skyld udi sine Børns Død, hvilket ogsaa skete; og der for^{ne} Jens Povlsen havde lagt Haanden paa dem, da kunde de ikke se eller fornemme noget Tegn i nogen Maader. Saa tog han selv Børnene og lagde dem i deres Kiste igen«.

Den 23. Maj paa Nibe Birketing svor Sandemændene Kathrine Madsdatter Manddrab over og fra hendes Fred, og over Jens Povlsen svor de et fuldt Aaraad.

Da Sagen kom for Landstinget, mødte Jens Povlsen selv »og højlig svor og formanet sig aldeles udi samme sine egne Børns Død og Omkommelse aldeles uskyldig og ubrødig at være, og sig ikke at have afvidst, nogen Forgift udi samme Grød at have været, da han gav sine Børn dem; men sig at have klaget og tiltænkt for^{ne} Kathrine samme hans Børn at have forgivet med for^{ne} Rottekrudt, og ikke han skulde have været Medvider udi sliG Gerning i nogen Maade. Han og haver lagt sin Haand paa dem, da de af Kisten er optaget, og begæret, Jertegn skulde ske, om han fandtes skyldig. Berettede ogsaa, at Kathrine for samme Gerning er svoret

¹⁾ Sognepræst til Nibe og Vokslev, † 1641.

fredløs, som forskrevet staar, og derover dømt til døde og standen sin Ret. Mentte fordi, at han ikke |: som findes uskyldig :| derfor noget burde at lide«.

Ved Landstinget blev han frifunden:

»Efterdi ikke for os bevises, for^{ne} Jens Bødker udi samme Gerning at have været Medvider eller Aarsag udi nogen Maade, og for^{ne} Sandemænd dog have ham Aaraad oversvoret, vide vi efter saadan Lejlighed ikke samme deres Ed og Tov at følge.«

Baareprøven nævnes ikke i Motiverne til Landstingsdommen.

V.

(Dombog C. 1619).

Anne Nielskone i Øsse, Skads Herred, blev d. 22. April 1619 oversvoret af Kirkenævninger for Trolddom. Det var mest gamle Sager, der fremførtes imod hende, flere af hendes Bedrifter laa 14, 16 eller 23 Aar tilbage i Tiden. Blandt hendes Anklagere var Maren Sørens-datter, der beskyldte hende for, at hun for 14 Aar siden havde taget Livet af hendes Søn, »og der han var død, skulde hun have sendt Bud til for^{ne} Anne Nielskone, at hun var skyldig udi hans Død, og hun skulde komme og lægge sin Haand paa ham, og Anne Nielskone da skulde have svaret, at hun havde andet at bestille, og Djævelen maatte lægge sin Haand paa ham.«

Anne Nielskones Søn svarede hertil, »at for^{ne} Ma-ren Sørens-datter ikke skulde bevise med Budet, som skulde have været hos Anne Nielskone efter Barnets Død, at hun saa skulde have svaret, som hun omvundet haver«.

Kirkenævningernes Ed blev stådfæstet ved Landstin-get d. 8. Maj 1619.

VI.

(Dombog B. 1619).

I Forsommeren 1619 blev Niels Madsen i Søby, Sønder Dyr's Herred, funden liggende død paa en Baarager uden for Byen. Jens Pedersen var den første, der bragte Bud om, at han var dræbt, og af den Grund opstod der Mistanke om, at Jens Pedersen selv havde slaaet ham ihjel. En af den dræbtes paarørende vidnede senere, »at om Mandagen efter St. Hansdag da skikkede han Jens Pedersen Bud med hans Hustru, at han skulde komme og lægge sin Haand paa Niels Madsens Lig, om han var uskyldig i hans Død, førend han blev begravet; da vilde hans Husbond hjælpe til at forsvare ham. Og intet han kom«.

Niels Madsen blev saa begravet i Albøge Kirkegaard; men paa Begravelsesdagen »klagede og kærede hans Broder Peder Madsen Mord og Manddød over Graven og sigtet og saget for^{ne} Jens Pedersen for Niels Madsens Død og Bane.«

Jens Pedersen rømte derefter bort, og Sandemændene svor ham Manddød over og fra hans Fred. Sandemandsenden blev stadfæstet ved Landstinget d. 31. Juli, hvor »for^{no} Jens Pedersen ikke er mødt, ej heller nogen paa hans Vegne ham at undskylde«.

VII.

(Justitsprotokol 1620).

Idet vi følger den kronologiske Orden, kommer vi nu til en Sag, i hvilken Dommen ikke haves — Dombogen er dog bevaret, men den paagældende Sag findes ikke i den —, og hvor vi altsaa maa holde os til Justitsproto-

kollens kortfattede Sætninger. Vi skal referere dens Ord omstændeligt for med det samme at give en Forestilling om disse Protokollers Form.

Den 23. Oktbr. 1620 havde Knud Gyldenstjerne stævnet Kirkenævningerne i Nykøbing for Landstinget, fordi de havde oversvoret Birgitte Jensdatter for Trolddom. Hendes Forbrydelse bestod væsentlig i, at hun havde lovet Folk ondt, og hver Gang var der da ogsaa uvægerlig indtruffet en Ulykke. Hans Kræmer indleverede en skriftlig Seddel, »at Birgitte lovede ham ondt, og derefter kom Ild i hans Bo i 2 Fade Krudt«. En anden klagede paa Birgitte. at hun skulde være »Aarsag i den Ulykke, at han slog Jens Gretterup ihjel«. Men hvad der interesserer os her, er en Notits, der lyder ordret saaledes:

»Kirstine Nielsdatters Vinde begærede lægge Haand paa hendes Faders Lig.«

For at der kan være Mening i disse Ord og i deres Forekomst paa dette Sted, maa det forudsættes, at en Mand ved Navn Niels er kommen af Dage, og at Birgitte Jensdatter har haft noget at gøre med denne Sag. Den Historie, der sigtes til, er rimeligvis den, der omtales i et andet Tingsvidne i samme Sag, og som synes at være Hovedpunktet i Anklagen mod Birgitte Jensdatter. Det lyder saaledes:

»Christen Graversens Vinde, at han og Niels Nielsen løb der fra Bryggen med en Baad d. 7. Maj, og løb saa med en god Vind ind udi Liussen (?) og tog noget Gryndt (Grønt?) ind. Sejlede derfra igen samme Dag 2 Stunder efter Middag. Da de kom noget ud fra Landet i en god magsom Vejrlig, og som Christen Graversen sad og tog et Stykke Brød, før han fik det til Munden, sloges Baaden omkring og Esningen i Vejret, og han selv kom paa Esningen og sejlede, og Masten i Vandet. Og Baaden saa drev nogen Stund med dem. Og som de saa sad,

vendtes Baaden runden omkring, saa Sejlet og Masten kom i Vandet igen. Og da kom de alle fire paa Esningen af den igen, og Niels Nielsens Søn da sad hos Christen Graversen, og Niels Nielsen saa tog ham til sig. Niels Nielsen bad da, de skulde bede Gud om Naade og holde Haand ved Haand . . . I det samme vendtes Bunden op paa Baaden, og de kom alle fire fra den, Christen Graversen op igen til den ene Side, og Niels og Sønnen; og Baaden bar sig til Christen, saa han og Pigen kom paa den, og Niels og Sønnen druknede.«

At denne Kuldsejling ikke er gaaet naturlig til, bestrykes ved et andet Vidne saalydende:

»Anne Thomisdatters Vinde, en stor høj Mand med opskøt Bukser fulgte efter Baaden og skød den ud, og fulgte efter, indtil de fik Sejlene op. Langt udi Vandet siden, som hun syntes; og som hun saa sig om, var Baaden vælted«.

Den druknede Niels Nielsen er da antagelig Kirsten Nielsdatters Fader, og hun selv rimeligvis den Pige, der omtales som den fjerde i Baaden, og som blev reddet sammen med Christen Graversen. Men naar vi ud fra denne Forudsætning vil fuldstændiggøre Justitsprotokollens korte Referat af det Tingsvidne, hvori Baareprøven omtales, aabner der sig forskellige Muligheder.

Den mest nærliggende vilde være at antage, at det er den samme Person, der maa tænkes som handlende gennem hele Stykket, hvorved det altsaa maatte lyde saaledes:

»Kirsten Nielsdatters Vinde, [at hun] begærede [at] lægge Haand paa hendes Faders Lig«. — At »hendes« bruges i Stedet for »sin« er almindelig jysk Sprogbrug; men da der ingen Antydninger findes af, at Kirsten Nielsdatter var mistænkt eller beskyldt for at have taget Faderen af Dage, maa vi forkaste denne Version. Den, som

skal lægge Haand paa Liget, er øjensynlig Troldkonen Birgitte. Men hvem af de to skal saa underforstaas som Subjekt for »begærede«? Her er der atter Mulighed for en dobbelt Rekonstruktion:

»Kirsten Nielsdatters Vidne, [at hun] begærede [at Birgitte Jensdatter skulde] lægge Haand paa hendes Faders Lig«.

Eller:

»Kirsten Nielsdatters Vidne [,at Birgitte Jensdatter] begærede [at] lægge Haand paa hendes Faders Lig.«

Som man vil have set af de foregaaende Eksempler, udgik Initiativet til en Baareprøve lige saa ofte fra den anklagede som fra den dræbtes Eftermaalsmand. Og da den sidst anførte Rekonstruktion kræver Indskydelse af de færreste Ord for at give Mening, vil det vel nærmest blive den, som vi maa give Fortrinet.

Fremdeles vil det maaske ved en Slutning *e silentio* være tilladt at antage, at Baareprøven ikke blev anstillet. Thi i modsat Fald vilde Justitsprotokollen dog vistnok have nævnet dens Udfald og i det hele taget udtrykt sig anderledes. Men alt dette bliver dog kun Gisninger, og noget sikkert vil der ikke kunne bygges paa Justitsprotokollens Ord. Derimod ved vi, at Birgitte paa det stærkeste hævdede sin Uskyldighed: »Hun fremlagde adskillige Benægtelser, til Tingene benægtet Vinder og endnu benægtede«, siger Justitsprotokollen. Og vi ved fremdeles, at hun desuagtet blev kendt skyldig baade af Kirkenævningerne og ved Landstinget.

VIII.

(Dombog B. 1622).

Søren Rasmussen i Svenstrup, Nørre Dyrs Herred, var anklaget for at have slaaet sin Tjenestepige ihjel.

Det blev oplyst ved Vidner, at han havde slaaet hende og stødt hende op mod en Væg, og derefter havde hun ligget nogen Tid syg, før hun døde. Hun selv havde kun »i nogen Maade« klaget paa ham, altsaa formodentlig beklaget sig over, at han havde slaaet hende, men uden just at gøre ham ansvarlig for hendes Død. Hans Skyld var altsaa omtvistelig, og det var i sin gode Orden, at der, inden Pigen blev begravet, sendtes Bud til ham om at komme og lægge sin Haand paa hendes Lig. Han lovede at gøre det, men kom dog ikke, og Sandemændene svor ham derefter fra hans Fred.

Ved Landstinget blev Sagen opsat den ene Gang efter den anden, da Søren Rasmussen ogsaa her bestandig udeblev, skønt Dommeren lod ham tilkendegive, at hvis han ikke personlig mødte, vilde han blive agtet for Rømningsmand. Hans Sag var første Gang for d. 4. Aug., og først d. 26. Novbr. faldt Dommen, der lød paa Stadfæstelse af Sandemandseden. I Motiverne til Dommen fremhæves særlig de to Omstændigheder, at han ikke vilde lægge Haand paa Pigens Lig, og »at han ikke tør djærvelig møde.«

IX.

(Justitsprotokol 1624 og Herredags Dombog 1624).

I Tastum i Fjends Herred blev en Pige funden død i Søen Lørdagen før St. Mauritii Dag 1623. Blandt dem, der kom tilstede for at drage hende op af Vandet, var en Mand ved Navn Gabriel Jensen; og idet han tog fat paa den døde, flød der Blod ud af en Række Saar i hendes Hoved. Alene af den Grund, som det synes, blev det Rygte udspreedt, at Gabriel havde dræbt Pigen. Et Par Kvinder vidste at fortælle, at den døde havde været inde i Gabriel Jensens Hus den Dag, hun blev dræbt, og

dette Rygte gik snart fra Mund til Mund som en afgjort Sag, uden at nogen tænkte paa at undersøge, hvor de to Kvinder havde denne Viden fra. Omløbende Rygter fortalte, at en Mand i Tastum ved Navn Knud Pedersen havde sagt, »at dersom nogen vilde age ham til Tinge, vilde han sige dem, hvem den Kvindes Bane var, og at dersom Gabriel Jensen ikke betalte ham, skulde han vinde paa ham, det han skulde lægges paa Stejle«. Og efter dette blev da Gabriel Jensen oversvoret af Sandemændene.

Landstingsdombogen haves ikke; men Sagen kom senere for Kongens Retterting, og af Rettertingsdommen lærer vi ogsaa Landstingsdommen at kende. Knud Pedersen var stævnet for at vedstaa sine Udtalelser; men formodentlig har han nægtet at svare, da der i Referatet af Landstingsdommen bruges det Udtryk, at han »ikke vilde vinde sin Sandhed«. Om de to Kvinder og det af dem udsendte Rygte siges, at de ikke har »tilkendegivet, af hvem de samme Tidende hørt haver, hvorudi den rette Grund til Sandheds Udledning skulde have standen. Ej heller nogen af dem om nogen gjort Gerning og egen Vidskab at have vundet.«

Desuagtet stadfæstede Landsdommerne Sandemændenes Ed i Kraft af følgende Betragtninger:

»Jakob Madsen og hans Medhjælpere udtrykkeligen at have vundet, at der for^{ne} Mette Jensdatters Lig blev af Karen Jensdatter omvendt i Vandet, da blødte hendes Saar slet intet; men det første Gabriel Jensen gik til hende i Vandet og tog Haand paa hende og drog Liget af Vandet, da brøste hendes Saar op og blødte fast, saa deraf forfares, samme Lig, der for^{ne} Gabriel Jensen haver taget Haand derpaa, haver givet saadan Tegn fra sig. Det og med Synsvinde bevises, samme Lig at have haft Saar og Skade, som tvende af Sandemændene selv haver set, og

nu forklarer, den at have haft syv Saar imellem Øjenstenen og Panden, alle gjort op ad Hovedet og Hjernen. Og intet for^{ne} Gabriel Jensen fremlagde, hvormed han kunde bevise sig for samme Kvindes Bane at være uskyldig, eller paa de Tider, der hun omkommen er, paa andre Steder eller Syssel at have været; men med adskillige Tingsvidner baade af Fjends Herred |: som Gerningen gjort er :| saavel som andre omliggende Herreder bevistes, ham straks for samme Mette Jensdatters Død og Bane at være berygtet, saa alle forskrevne Vinder med hverandre bestyrkes. Og for^{ne} Sandemænd fordi efter samme Vinder og deres flittige Sandheds Udspørgelse, som Loven dem tillader, haver for^{ne} Gabriel Jensen hendes Bane paa svoret og fra hans Fred: da kunne vi efter saadan Lejlighed ikke finde nogen Aarsag eller Tilfald imod samme Vinder eller Sandemænds Ed at sige eller magtesløs dømme«.

Denne Afgørelse faldt d. 28. Febr., og straks efter maa Sagen være bleven indberettet til Kongen; thi under 19. Marts fik Eske Brok, til hvis Bønder Knud Pedersen hørte, Befaling til paany at tage ham i Forhør og tilholde ham at vinde sin Sandhed, og siden at lade ham tiltale og straffe for sin Modvillighed¹⁾.

Den 27. April paa Fjends Herredsting maatte da Knud gaa til Bekendelse overfor Eske Broks Fuldmægtig »at han aldrig saa eller fornam Gabriel Jensen, som nu er anholden paa Hald Slot, hos den Kvinde, som fandtes død paa Tastum Mark, ej heller ved af hendes Død eller Bane udi nogen Maader; og han var ikke i Tastum fra om Fredag Morgen den før St. Mauritii Dag og til om Søndagen, og stod og tarsk Korn i Trevad samme for^{ne} Dage«.

Dette Vidne blev bekræftet af den Mand i Trevad,

¹⁾ Jydske Tegnelser 19/3 1624.

som han havde tærsket for, og Knud Pedersen forsikrede yderligere, at han aldrig havde sagt de Ord, der blev ham tillagt, og at han ikke vidste andet med for^m Gabriel Jensen end al Ære og godt i alle Maader.

Efter disse Oplysninger indkaldtes Landsdommerne ved Kongens egen Stævning for at forsvare deres Dom for Rettertinget. Den 24. Juni 1624 var da »udi Rette mødt os elskelig Niels Krag og Erik Juel, vore Landsdommere, og hertil svarede og beretted, at efterdi Sandemændene, efter de Tegn de paa Kvinden haver set, da han haver lagt Haand paa hende, saa vel som efter deres egen synlige Forfaring om hendes Saar og Skade og Sandheds Udspørgelse, haver ham fredløs svoren, vidste de ikke imod samme deres Ed og Tov at sige. Formente fordi, deres Dom burde ved sin fulde Magt at blive, og han pligtig at igengive dem Kost og Tæring«.

Rettertingsdommen lød saaledes: »Da efter Tiltale. Gensvar og denne Sags Lejlighed, og efter at vi denne Sag grangiveligen haver overvejet, og udaf adskillige Aarsage og Tilfald befundet den fast tvivlsom og mørk at være, hvorfor vi naadigst haver befalet med denne Sag nogen Tid at bero, om videre Sandhed kan opspørges og forfaris, og imidlertid ingen Eksekution at ske, førend anden og tryggere Kundskab kan føres i denne Sag, og siden at gaa derom hvis Ret er.«

Mere er ikke fundet om Sagen. For 1625 haves ingen Herredagsdombog, og i Protokollerne for de nærmest følgende Aar er den ikke omtalt.

X.

(Justitsprotokol 1636).

Karen Nielskone i Sønderbork var anklaget for ved Trolddom at have taget Livet af Jens Christensen. Justitsprotokollen meddeler herom følgende:

»NB. Bekendte selv, at der Jens Christensen var død, begærede hun at lægge Haand paa hannem om Tegn, dersom hun var skyldig.«

Dombog C. 1636 haves; men den deri indførte Landstingsdom indeholder intet om denne Baareprøve. Bekendelsen herom har hun kun aflagt mundtlig for Landstinget, og den har ikke været omtalt i noget af de fremlagte Tingsvidner.

Hun var oversvoret af Kirkenævningerne, men blev denne Gang frifunden ved Landstinget paa Grund af en Formfejl (»ikke lovlig sigtet«). Men da Sagen et Par Maaneder efter indstævnedes paany, blev hun dømt.
